

Makaleler (Tema)

FETHULLAH GÜLEN PORTRESİ

Yüksel Taşkın*

Öz

Bu çalışmada Fethullah Gülen'in Erzurum'dan başlayarak, Batı Anadolu ve ABD'ye kadar uzanan kişisel hayat serüveni ele alınarak, dini ve siyasi kimliğinin ve belirgin kişilik özelliklerinin oluşum ve değişim süreçleri anlaşılmasına çalışıldı. Osmanlı'nın tarihsel hafızasını taşıyan Erzurum'un, Cumhuriyet devriyle imtihanında kişiliği şekillenmeye başlayan Gülen'in, İzmir'de Nurcu hareketin bir parçası olarak gösterdiği faaliyetler ve zamanla geliştirdiği özgün yöntemler ele alındı. 1980'de Klasik Nurculuktan kopan Gülen Cemaati'nin güçlü bir dini cemaat, hatta Türkiye'nin ilk ulus-ötesi dinsel cemaati olmasını mümkün kılan koşullar anlaşılmasına çalışıldı. Gülen'in değişen zaman ve zemine uyum sağlama anlamında geliştirdiği söylem ve stratejiler irdelendi. Cemaatin içeride ve dışarıda ayrı söylemler geliştirmeye dayalı kültürünün barındırdığı etik ve siyasi meseleler ele alındı. Cemaatin diğer İslami çevreler ve Milli Görüş hareketiyle, bir bütün olarak İslamcılık'la meseleleri ortaya konuldu. Son olarak, son dönemde AKP ile yaşanan gerilimin nedenleri ve muhtemel sonuçlarına dair bazı gözlemler paylaşıldı. Cemaatin geleceğine dair kimi değerlendirmelere yer verildi.

Anahtar Terimler

Fethullah Gülen, Nurculuk, püritenlik, makul orta, dindar nesil.

* Prof. Dr., Marmara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Siyasal Tarih Anabilim Dalı Başkanı.
ytaskin@marmara.edu.tr

Makalenin Geliş Tarihi: 10/04/2016. Makalenin Kabul Tarihi: 15/05/2016.

THE PORTRAIT OF FETHULLAH GÜLEN

Abstract

In this study, Fethullah Gülen's personal life story which began in Erzurum and continued up to West Anatolia and U.S.A., have been handled with a recourse to his religious and political identity as well as his distinct personal features. In this respect, both Erzurum's exclusive role in terms of bearing the Ottoman's historical memory and Gülen's personality formed around the trial with the Republican period have been dealt along with his activities as a member of Nurcu movement and the specific methods that he developed in time. The conditions which rendered Nurcu movement as a powerful and the first trans-national religious community in Turkey, especially after its disengagement from the Classical Nurculuk in 1980, have been weighted up too. Gülen's discourses and strategies for adapting himself to the changing times and grounds have been analysed. The ethical and political issues that Nurcu movement reserved in its culture characterized by establishing different discourses in domestic and foreign grounds have been investigated. Nurcu movement's interactions with other Islamic circles, with the National Vision movement and its affairs with Islamism as a whole have been set forth. Eventually, some observations on the reasons underlying the tension between AKP and Nurcu movement and the possible results of this tension have been shared along with some evaluations about the future of this movement.

Key Terms

Fethullah Gülen, Nurculuk (light movement), puritanism, juste milieu, religious generation.

Giriş

Fethullah Gülen, Türkiye'nin en tartışmalı isimlerinden birisi. Tıpkı ciddi biçimlerde etkilendiği Said Nursi gibi, yüceltmeden şeytanlaştırmaya kadar, rakip ve uzlaşmaz yorumların konusu olmuş ve olmaya devam eden bir din adamı. Gülen'le ve Gülen Cemaati'yle veya kendilerinin uygun gördüğü ifadeyle "Hizmet Hareketiyle" ilgili akademik çalışmalarda da nesnellik ölçütünün çoğunlukla ıskalandığını söyleyebiliriz. Söz konusu dini cemaatin, kendi algısına dair abartılı bir titizlik göstermesi ve halkla ilişkilere büyük enerji harcaması da, yapılan çalışmaların nesnellliğini zedeleyebiliyor.

Dini cemaatlere dair akademik çalışma yürütmenin en önemli zorluğu, cemaatlerin kendi dışlarından gelenleri etkilemek adına geliştirdikleri performatif tavırları aşmakla alakalıdır. Misyoner performatifliğinden etkilenmediğinize dair bir algı, bazı kapıların kapanmasına yol açabilir. Etkilendiğinizi gösterdiğinizdeyse, hangi kapıların açılacağı konusundaki özerkliğinizi yitirmiş olabilirsiniz. Söz konusu

performatifliği yeterince sıcakkanlı biçimde onaylamazsanız, içeriden analiz şansını yitirebilirsiniz.

Tüm bu zorluklara rağmen, Gülen Cemaati'nin Türkiye'nin küreselleşme süreçleriyle paralel olan büyüme ve güçlenme serüvenini anlamak için doyurucu akademik çalışmalara ihtiyaç olduğu açıktır. Bugün söz konusu hızlı büyümenin kendi içerisinde, daha ilk aşamalarda, ileride infilak edebilecek gerilimler barındırıp barındırmadığı üzerinde düşünebiliyoruz.

Bundan önce sorulması gerekense, Cemaat'i bir araya getiren ve bir arada tutabilen unsurların neler olduğudur. Ne de olsa Nakşibendilik gibi, tarihsel izlekleri olan ve bu izlekler üzerinden oluşan çoğul dallarla var olma pratiği hayli eski bir gelenekten söz etmiyoruz. Said Nursi gibi Gülen de Cumhuriyet modernleşmesinin etki tepki sarmalında şekillendi. Üstelik Nakşilik gibi ulus-aşırı izlekleri olmadığı halde, Türkiye'den dışarıya doğru ulus aşırı bir büyüme eğilimine girebildi. Tüm bu süreçlerde Fethullah Gülen'in varlığı ne kadar belirleyici olmuştur? Gülen'in bilinçli tasarımı ve eylemleri midir Cemaat'in 2000'lerde ulaştığı gücün temel nedeni? Başka hangi dinamikler bu süreçleri beslemiştir? Hangi aktörlerin hangi hedefleri çakışmıştır da eğitimden devlete ve piyasaya doğru yönelebilen bir cemaat oluşabilmiştir? Bu yaygınlaşmanın getirdiği dünyevileşme, "cemaat" kavramından ziyade "hareket" kavramını daha mı açıklayıcı kılmaktadır?

Bu yazıda Gülen'in kendisi için on yıllardır yaratmaya gayret ettiği, elbette zaman zaman önemli değişim ve kırılmalar da içeren kişi kültürü inşasına ve onun kendi cemaati tarafından algılanma biçimlerine yoğunlaşmaya çalışacağız. Bu kendini inşa etme çabasına, ereği belli ve tutarlı bir yürüyüş gibi bakmamız isteniyor olabilir. "Kelebekten kozaya tarihsel bilincimizde saklı olanın açığa çıkması" söylemi, elbette ideolojik bir kurgudur. Ama bu kurgu, hangi motiflerle bezeniyor, nasıl okunuyor, dolaşıma sokuluyor? Belki basitçe güç biriktirme amaçlı ve güç biriktirebildiği nispette kendi karizmatik önderini mistifiye etmeyi, yüceltmeyi yoğunlaştıran bir hareketten bahsediyoruz.

Belki de Gülen'in başarısı, dünyevilik ve ruhanilik arasındaki gerilimli bölgede, enerji veya "aksiyon" üretebilmesiyle alakalıdır? "Gerilimler, kaçınılmaz olarak infilak eder" demek bir bakış açısı olduğu gibi, "gerilimlerin taşınması zor bilincini sürekli bir eylem (Gülen'in ifadesiyle "aksiyon") haline dönüştürerek enerji üretmenin mümkün olduğu" da iddia edilebilir. Aşağıda bu noktaya yeniden döneceğiz. Ama önce Gülen'in kendisini inşa ediş biçimine yoğunlaşarak basitten karmaşığa doğru ilerlemeye çalışalım.

Gülen'in İlk Gençlik Döneminde Etkilendiği Kaynaklar

Gülen, Erzurum'da büyümüştür. Şehri, büyüdüğü aile ortamını anlatış biçimi, "Müslüman Türk Osmanlı kültürünün" son parıltılı baharından izler taşır gibidir: "Bir zamanlar bizim dünyamız, kendine has renk ve ışıkları, güzellik ve derinlikleriyle müşahedesine doyum olmayan bir meşher ve başlı başına bir kültür; bir medeniyet ülkesiydi. Bu ülkede hayat o kadar sıcak ve yumuşak, o kadar cazip ve imrendirici idi ki, buraya, cihanın dört bir yanından hac kafileleri gibi kervanlar teşkil edilir ve onun yamaçlarında tenezzühe koşulurdu."¹

Gülen hatıralarını anlatırken sadece İslami terbiye aldığını vurgulamakla yetinmez. Kişiliğinin mayalanmasında Osmanlı'nın Türk İslam medeniyetinin etkilerinin de olduğunu sıklıkla anımsatmak ister. Gülen'in ailesini anlatış biçiminde bu vurgular hemen dikkati çeker: "Baba Ramiz Efendi, Türkiye'nin maddî-manevî yokluk, kıtlık ve kuraklık dönemlerinde ve küçük bir köyde yetişmiş olmasına rağmen, "Enderun terbiyesi almışçasına" asil, ilim âşığı... dinine gönülden bağlı kerim bir zattı."² "Enderun terbiyesi almışçasına asil" vurgusuyla sahiplenilen "Osmanlı asaleti" vurgusunda, 1950 sonrasında görünürlük kazanan, taşra kökenli Milliyetçi Muhafazakâr veya İslamcı aydınlarda, Osmanlı'yla bağ kurma yoluyla asalet talep etme eğiliminin bir örneğini görebiliriz. İsmet Özel'in "tevarüs edilmemiş asalet" ifadesi, bu soyluluk iddiasını açıklamakta oldukça elverişlidir. Osmanlı'yı Müslüman Türk hâkimiyetiyle özdeşleştiren taşra kökenli aydının, kendisini bu yolla soylulaştırma arayışı için uygun bir ifadedir, "tevarüs edilmemiş asalet."

Gülen'in sıklıkla karşımıza çıkan motiflerinden birisi, Cumhuriyet döneminde dindarlara yönelik baskılara rağmen, son dindar neslin kendi ışıklarını yeni nesle vermekte gösterdikleri yüksek fedakârlıktır. Babası kendisini yetiştirmiş bir imam olan Fethullah Gülen, "Daha 4 yaşında iken annesinden Kur'ân okumayı öğrenir ve bir ay içinde Kur'ân'ı hatmeder. O yıllarda, Türkiye'de açıktan Kur'ân okutmak bir hayli zordur. Bu sebeple, anne Rafia Hanım, gece kalkar, oğlunu kaldırır ve ona öyle Kur'ân

¹ Ali Ünlü, Fethullah Gülen: Bir Portre Denemesi, <http://fgulen.com/tr/fethullah-gulen-kimdir/gulen-hakkinda/fethullah-gulen-bir-portre-denemesi>

² Ali Ünlü, Fethullah Gülen: Bir Portre Denemesi...

öğretirdi.”³ Bu alıntıda Gülen’in, kendisinin sıradan bir çocuk olmadığı vurgusunu da asıl mesaja iliştiirdiğini görebiliriz.

Gülen’in Erzurum’da yetiştiği ortamı ve aile ocağını anlatış biçiminde “çile, fedakârlık” gibi kavramlar sıklıkla tekrarlanır. Bunlar aslında Gülen’in hayatının tüm evrelerini aktarırken, sürekli olarak başvurulan kavramlardır. Gülen, çok kolayca ağlayabilen, kendi izleyicilerinin de kolaylıkla ağlamalarına aracı olan, adeta gözyaşıyla yıkanarak rahatlayabilen ve rahatlatan bir insandır. Zor zamanlarda beraberce ağlayabilmenin avutucu ve güçlendirici etkilerini hafife almamak gerek.

Gülen çocukluğuna dair hatıralarında, küçük yaşlarından itibaren çile çeken insanlara hayranlık duyduğunu sıklıkla vurgular. Dedesinin babası Molla Ahmed’i tasvir ediş biçimi bu tavrına örnektir. “(Molla Ahmed) ilim ve takvasıyla temayüz etmiş müstesna bir insandı. Hayatının son otuz senesinde ayağını uzatıp yatmamış, daha doğrusu sırtı yatak yüzü görmemiştir. Denildiğine göre uykunun ağır bastığı anlarda sağ elini alnına koyar ve biraz kestirir. İşte onun bütün uykusu, alnı eline dayalı bu kestirmeden ibarettir. Vaktinin diğer kısmını hep çalışarak ve ibadet ederek geçirir... Riyazatı ömrü boyunca terk etmemiştir. Onu tanıyanlar, günde bir-kaç zeytinle iktifa ettiğini söylemektedirler.”⁴

Gülen’in ayrıca etkilendiği çilecilik ise, kendilerini varlık içerisinde yokluğa teslim edebilenlerin çileciliğidir: “O’nun (Molla Ahmed) zühd ve takvası dillere destandır. Çünkü o varlık içinde bir zâhid hayatı yaşamıştır”⁵ ifadeleri, Gülen’in kendi izleyicilerine sıklıkla verdiği bir mesajı da barındırır: “Varlıklı olmanız, görevlerinizi azaltmaz, aksine arttırır. Varlığınızın kefareti aksiyonla ödemezseniz huzuru bulamazsınız.”

Bu hatıralardan, Gülen’in aile çevresinin İslam anlayışlarının, tıpkı Said Nursi gibi, Sufiliğin etkisinde şekillendiğini de anlayabiliriz. Gülen’in ilkokul öğretmenine dair bir anısı da, Cumhuriyet okulunda eğitim gören bir insanın, gelecekte kendisini nasıl tahayyül ettiğine dair ipuçları barındırması bakımından ilginçtir: “(ilkokulda) bir de Belma öğretmen vardı. Bana çok iltifat ederdi. ‘Bir gün Galata Köprüsü’nde genç bir teğmen dolaşacak ve ben onu şimdiden seyrediyorum’ derdi.”⁶ Bu satırlardaki hayal, Belma Hanım’ın modernist gelecek tasavvuru mudur, yoksa Gülen’in modernist

³ Ali Ünlü, Fethullah Gülen: Bir Portre Denemesi...

⁴ Fethullah Gülen, Hayatı, Erzurum Hayatından, <http://fgulen.com/tr/fethullah-gulen-kimdir/gulen-hakkinda/fethullah-gulenin-hayatindan-kesitler/3153-fgulen-com-Erzurum-Hayatindan>

⁵ Agy.

⁶ Fethullah Gülen, Hayatı, Talebelik, <http://fgulen.com/tr/fethullah-gulen-kimdir/gulen-hakkinda/fethullah-gulenin-hayatindan-kesitler/3156-fgulen-com-Talebelik>

kitlesel eğitimle benliğinde oluşan ihtirasları mı açığa çıkarmıştır, bilmek zordur. Ama bu küçük hatıradan bile, Gülen'in kendisinin ve takipçilerinin modern dünyaya dair özelemler barındırdıklarını sezinlemek mümkündür. Fakat bu türden ihtirasların sadece kendisi için arzulanmaları hiçbir zaman hoş görülmez. Büyük bir görev duygusu eşlik etmelidir bu ihtiraslara. Dava için yükselmeli ve yükseltmelidir.

Gülen'in eğitim hayatı, modernist Cumhuriyet'in çizdiği yolda ilerlemez. Bunun Gülen'de bir eksiklik duygusu yaratmış olması muhtemeldir. Gülen, Erzurum'da muteber bazı hocalardan ders alır, eğitimini geleneksel medreselerden edinir. Israrla vurguladığı hususlardan birisi, sadece medrese değil, tekke kültürü de almış olmasıdır. Bunlara ilme olan merakını da ekleyecek, sürekli olarak bu üç kaynaktan yetişmenin önemine değinecektir.

Bu son vurgunun ortaya çıkması için, Gülen'in 1950'lerde Anadolu'da etkisi giderek artan Said Nursi'nin⁷ fikirleri etrafında serpilen Nurculuk hareketiyle tanışması gerekecektir. Bu karşılaşma kendisi tarafından da bir dönüm noktası olarak anımsanmaktadır. M. Hakan Yavuz'a göre Nurculuk, "Cumhuriyet dönemi Türkiye'sinin en güçlü ve etkin dini hareketlerinin başında gelir. Hareket Said Nursi'nin bütün eserlerini toplayan Risale-i Nur etrafında şekillenmiş bir 'hizmet-i İmaniye'dir. Nurculuğun kendine has bir hareket olmasını sağlayan özelliği metni (Risale-i Nur) merkeze alan bir tarz benimsemiş olmasıdır. Bediüzzaman yaşadığı müddetçe daima eserlerine vurgu yapmış, kendi talebeliğine değil, Risale-i Nur talebeliğine öncelik vermiştir. Kendisi vefat ettikten sonra yerine geçen bir halifesi olmamış, Nur öğretileri etrafında hareket devam etmiştir" (Yavuz, 2004a, ss. 264-294; 264).

Nursi'nin, Cumhuriyet'in eğitim kurumlarına devam eden muhafazakâr ailelerin çocuklarına hitap eden, "ilim ve din çelişmez, birbirlerinin tamamlayıcısıdır" anlayışının, zamanla Gülen'in de en önemli düsturlarından birisi olduğunu görüyoruz. Aşağıdaki alıntıda Gülen için yapılan yorumların Nursi için de geçerli olduğu söylenmelidir:

"Fethullah Gülen... İslâm yorumunu, zaman zaman müşahhas misal halinde tekke, medrese, mektep üçlüsüyle de izah eder... kalbin aydınlanması için dinî ilimler, kalbin günahlardan arınması ve ibadete

⁷ Said Nursi'nin hayatı ve fikirleri hakkında bkz., Şerif Mardin, "Bediüzzaman Said Nursi Olayı ve Modern Türkiye'de Din ve Toplumsal Değişim", İstanbul: İletişim Yayınları, 1992; Cemalettin Canlı, Yusuf Kenan Beysülen, "Zaman içinde Bediüzzaman" İstanbul: İletişim Yay., 2010; Metin Karabaşoğlu, "Said Nursi" Tanıl Bora ve Murat Gültekingil der., *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce, İslamcılık*, Cilt VI, İstanbul: İletişim Yay. 2004, ss. 270-289.

hazır hâle gelmesi için, tasavvufun sahası olarak ruhî-manevî terbiye ve aklın aydınlanması için (pozitif) ilimler üçlüsünden oluşan İslâmî çizgisini ortaya koymaktadır.”⁸

Nursi bu anlayışa zemin hazırlayan yorumuyla, modern dünyanın kurum ve değerlerine kısmen de olsa bir alan açıyor, modern dünyaya ve modernist özlemleri olan gençlere, bunun dini misyonlarının tamamlayıcısı olduğu anlayışı üzerinden bir meşrulaştırma veya sentez imkânı sağlıyordu. Cumhuriyet seçkinlerinin, müspet bilimlerle aşına olunca dinden uzaklaşacaklarına veya dini özel alanlarına sınırlayacaklarına inandığı gençler, bu sentez sayesinde başka türlü bir varoluş imkânını yakalayabiliyorlardı. Aslında hem Nursi hem de Gülen’in, Kemalistlerin Cumhuriyetçi seçkin oluşturma hamlesine, bu hamlenin boşluklarını iyi değerlendirerek meydan okudukları söylenebilir.

Kemalizmin iç çelişkilerini çok iyi kavrayan Nurcular, hem dışa hem de içe dönük ikili söylem ve pratiklerle ayakta kalmayı bildiler. Kemalizmin, İslam’ı bir bütün olarak karşısına almaktan ziyade, “iyi İslam” “kötü İslam” vurgusunu öne çıkararak, “İyi İslam’ı” akla ve ilerlemeye uygun ve bireyin özel alanında kalması gereken bir inanç sistemi olarak kabullenmesi, Nurcu rakiplerine önemli bir manevra alanı sağlamış oldu. Said Nursi’nin her gözaltına alınışında, “Ben sadece din ve diyanetle alakalıyım. Yoksa siz (Kemalistler) dine karşı mısınız?” türünden ifadeler kullanması karşısında Kemalistlerin hareket alanları çok da geniş değildi.

Yine Nurcular, “müspet İlimleri” sahiplenmeleriyle, Kemalistlerin alışık oldukları tutucu İslamcılardan farklılaşmaktaydılar. Nursi sadece tekke veya medreseye sıkışmayı kabul etmeyerek, mekteplerde de (Cumhuriyetçi eğitim kurumlarında) var olmayı önemseyen bir çizgi geliştirmişti. Kemalistlerin Nurculara karşı alerjilerinin en önemli sebeplerinden birisinin, Nurcuların dine ait geleneksel alanlara sıkışmayı kabul etmemeleri olduğunu söyleyebiliriz. Yeni seçkin adaylarının cumhuriyetçi kitlesel eğitim kurumlarından çıkarak, piyasa ve devlete yönedikleri bu seçkin oluşturma anlayışına Nurcuların çok hızlı uyum sağladıkları görülebilir. Bu alanda Nursi’nin açtığı yolun, Gülen tarafından da maharetle ve zamanın ruhuna uyumla sürdürüldüğünü teslim etmeliyiz.

Gülen’de milliyetçi-devletçi vurguların güçlü olması, Soğuk Savaş dönemi İslamcılığının milliyetçilikle girdiği etkileşimden bağımsız düşünülemez. Dönemin sağ

⁸ Ali Ünlü, Fethullah Gülen: Bir Portre Denemesi...

akımlarının ortak paydası olan anti-komünizm, Gülen’de de belirgindir. Bu hassasiyetlerinin kuvvetli olmasını, Erzurum’un kimi özellikleriyle ilişkilendirme çabaları da eksik değildir. M. Hakan Yavuz’a göre, “Türk, Rus ve İran kültürel-siyasi çekişmesine sahne olmuş Doğu Anadolu bölgesinde kendine özgü bir güvensizlik kültürü hâkimdir. Erzurum tarihsel olarak Osmanlı’nın Rusya ve İran’la olan serhat boyunu temsil etmiştir... Bölge halkı güvenlik ihtiyacını gidermede güçlü ve milli bir devletin varlığını gerekli gördü ve devleti İslam’ın varlığının ilk koşulu olarak algıladı”(Yavuz, 2004a, ss. 295-307; 297).

Genç Vaiz Gülen’in Edirne ve İzmir Yılları

Gülen vaizlik imtihanını kazanarak Edirne’de bir camide imam olduğunda henüz 17 yaşındaydı. Daha sonra da İzmir’de imamlık yapan Gülen’in, Batılı hayat tarzına açık bu yerlerde yaşayan insanlarla bağ kurmayı öğrenmesi kolay olmamış görünüyor. Fakat bu “zor” yerlerde edindiği tecrübelerin, farklı kesimlere açılma konusundaki dikkat çekici girişkenliğini bilemediği de söylenebilir. Erzurumlu mutaassıp gencin Edirne algısı da çok şey anlatır:

O devrede Edirne ahlaken büyük bir yıkım içindeydi. Cami avluları dahi fuhuş yuvaları haline gelmişti. Zaten çarşı ve pazar tamamen bir Avrupa şehrine dönmüştü... Onun için ben de korunmanın tek çaresini caminin penceresine sığınmakta buldum ve riyazet kalkanını da elime aldım. Başka türlü, genç, kuvvetli, enerjik bir gencin iffetini koruyabilmesi zahiri şartlar açısından mümkün değildir.⁹

Yukarıdaki satırlarda görülebileceği gibi, Gülen’in en yaygın temalarından birisi, bedeni hazların tuzağına düşmemek için, kendi nefsi üzerinde eziyete varan bir kontrol ve çile uygulamasıdır. Gülen, bu türden anlatımlarıyla, taşradan büyük şehre eğitim için giden ve benzer gerilimler yaşayan gençleri etkilemeyi başarır ve onlara bir çıkış yolu sunar: Nefsine uymamak için sürekli bir eylem haline sığınmak.

Gülen’in zamanla kendisini yeniden üretebilen bir modeli şekillendirmeye başlaması 1966 yılında geldiği İzmir, Kestanepazarı Camii vaizliği ve Kur’an Kursu müdürlüğü sırasında başlayacaktı. Çok genç oluşu, geleneksel yöntemleri bir kenara atıp eğitilmiş gençlerle, özellikle de üniversite öğrencileriyle bağ kurmaya çalışması, çok

⁹ Fethullah Gülen, Hayatı, Erzurum’dan Ayrılış ve Edirne, <http://fgulen.com/tr/fethullah-gulen-kimdir/gulen-hakkinda/fethullah-gulenin-hayatindan-kesitler/3160-fgulen-com-Erzurumdan-Ayrilis-ve-Edirne>

dikkat çekmeden Kur'an kursları düzenlemekle yetinenlerce hoş karşılanmamıştı. Gülen'in daha geleneksel dini çevreler tarafından, fazlasıyla hırslı ve çatışmacı olarak algılandığına dair işaretler var.

İzmir'de ve Türkiye'nin pek çok bölgesinde, özellikle Nurcuların şekillendirdikleri bir dindar nesil yetiştirme modeli zaten mevcuttu. Klasik Nurculuk, daha çok küçük esnaf ve onların eğitim gören çocukları etrafında kümelenebiliyordu. Bölgenin muhafazakâr ve varlıklı isimlerinden alınan bağışlarla, öğrencilere temel din eğitimi verilmesi için ortamlar yaratılıyor, bu gençlerin sohbet toplantılarına katılarak kazanılmalarına gayret ediliyordu. Bu faaliyetlere destek verenlerin belirgin özellikleri şedit bir anti-komünizm hissiyatına sahip olmaları ve "Kemalist eğitim sistemi ve komünist kuşaklar oluşması" arasında bir bağ görmeleri idi. Dolayısıyla panzehir de dindar nesiller yetiştirmek olabilirdi.

Gülen'in de Komünizmle Mücadele Dernekleri'yle (KMD) ilişkileri, MTTB'nin anti-komünist öğrencileriyle kurduğu bağları ve Necip Fazıl Kısakürek hayranlığı, bahsedilen düşünce evrenine pek de yabancı olmadığını gösterir. Gülen gibi çok sayıda Nurcu, 1970'lerde KMD'lerin aktif üyeleriydiler. M. Hakan Yavuz'a göre, "Nur hareketinin sağcılaştırılarak milliyetçileştirilmesi Soğuk Savaş döneminin ürünüdür (Yavuz, 2007, s. 291).¹⁰ Bu milliyetçi mukaddesatçı çizgi bazı Kürt Nurcuların kendi yollarına gitmelerinde de etkili oldu.¹¹

Gülen, İzmir'e taşradan gelen gençlere evler açmaya yöneldi. Söz konusu evler, daha sonra yüzlere ulaşacak Işık Evlerin ilk örnekleriydi ve 1970 yılına gelindiğinde 12 kadar eve ulaşılmıştı. İlk evlerin, Tepecik gibi yoksul semtlerde açılmaları da gayet doğaldı. Gülen'in bu dönemde basına da yansıyan ve irtica suçlamalarına konu olan faaliyetleri, gençlerle kamplar yoluyla daha derin bağlar kurma yönündeki kararlılığını yansıtıyordu. Burada Risale-i Nur'lar okunuyor, gençler yoğun bir duygusal atmosferde yalıtılıyor; "dışarıda pusuda bekleyen" tehlikelerden kurtulabilmeleri adına yeni bir gurup aidiyeti ve adanma kararlılığı geliştirmeleri sağlanmaya çalışılıyordu. İzmir yıllarındaki ilk takipçilerinden bir üniversite öğrencisi, Gülen'in farklarını şöyle

¹⁰ M. Hakan Yavuz, "Bediüzzaman Said Nursi ve Nurculuk"...s. 291. Yavuz, devamla, "Nursi'nin birçok mahkemede avukatlığını yapan Bekir Berk (1926-1991), Nurculuğun milliyetçi cepheye yakınlaşmasında önemli rol oynadı. *Agy.*

¹¹ "Tenvir Neşriyat etrafında buluşan bir grup Kürt kökenli Nurcu...Kürtçe eğitimi savundular...Diğer grupları Risale-i Nur Külliyyatı'nı Türkleştirmekle suçladılar. Bu gurup daha sonra MED-ZEHRA vakfını kurarak, Sıddık Dursun liderliğinde organize oldu, *Dava* adlı dergiyi çıkarmaya başladı (1989). İslamcılık ve Kürtçülük arasındaki sınır konusunda çıkan görüş ayrılığı neticesi daha milliyetçi olan Kürtler, Zehra Eğitim ve Kültür Vakfı'nı kurarak, İzzettin Yıldırım liderliğinde eni bir bölünmeye neden oldular. Bu grup, 1992 yılında *Nubihar* adlı Kürtçe-Kirmanca bir dergiyi de yayın hayatına soktular." M. Hakan Yavuz... s. 292.

özetliyordu: “Vaazlarının otantik olması, genç olması, sakalsız olması, heyecanlılığı ve daha çok hamasi şeyler anlatması... bizleri çok etkiledi” (Çetinkaya, 2005, s. 15).

Gülen’in vaazlarında, özellikle Asrı-Saadet döneminden, Sahabenin hayatlarından örnekler vererek mucizevi kahramanlık ve fedakârlık hikâyeleri anlatması, bunu yaparken konuşmanın şehvetiyle abartıya kaçması son derece tipiktir. Gülen, anlatının bir yerinde bu rol modelleri gibi veya onlardan birisi olduğuna dair cüretli bir imada bulunur ama oradan anından geri çekilir ve bu müstesna insanların tırnağı dahi olamayacağına dair bir tevazu alanına dönüş yapar. Elbette takipçilerden beklenen, bu büyük fedakârlık anlatılarından etkilenerek “aksiyona” geçmeleri, durmaksızın kendi sınırlarını zorlamaya çalışmalarıdır. Ama alttan alta, karşısındaki vaizin de söz konusu müstesna kişiliklerden birisi olduğuna inanmaları istenir. Vaiz, müstesna bir rol modeline, aksiyon rehberine dönüşür. Gülen, sadece İslami kaynaklara referans vermez; Batılı entelektüellere de atıflarda bulunarak, bu alanda da donanımlı olduğunu göstermek ister.

Gülen’e müstesnalığını veren sadece eski çilekeşler gibi bedenine ve ruhuna yaptığı bitmek bilmez terbiye midir? Hakikaten de on yıllardır süregelen ferdi bir sınavın gönüllüsü olması, takipçilerini etkiler. Ama orada başka bir şey daha vardır ki, Gülen Cemaati’ni özgün kılan unsurlardandır: Gülen’in dünyeviliği de kapsayan çileciliğinin somut neticeler vermesi. Ortadaki başarı, insan-üstü gayretlerin mükâfatsız kalmayacağına da kanıttır. Üniversite sınavında üstün başarı gösteren gençlerin de en önemli motivasyonlarından birisi budur. Doğrusu Cemaat’in eğitim alanındaki ilk başarıları, daha sonraki başarılarında da “kendisini doğrulayan kehanet” olarak işlev görmüştür: Adanmışlık meyve vermektedir.

Işık Evler: Mahalle, Okul ve Piyasa Kavşağında Tutunma Arayışı

Bu noktada, Işık Evler meselesine değinmekte yarar var. Söz konusu evlerin kuruluş ve yaygınlaşma hikâyesi, elbette daha sonra anlatılanlardan daha zahmetli ve çelişkiler barındıran bir süreçti. Zahmetliydi çünkü mahalle denilen bir evrene yerleşiliyordu. Klasik Nur hareketinde görülen, içeride ve dışarıda ayrı söylem ve tutum alışkanlığı veya kültürü, burada da devreye girdi veya işe yaradı. Işık Evler, gayretli ve ahlaklı gençlerin eğitim görmeleri için hayırseverlerce yapılan hizmetlerdi. Her toplum kesitinin eğitime çok değer verdiği bir ortamda, “eğitim için bir araya gelen mazbut

gençler” söylemi elbette işe yarıyordu. Biraz daha muhafazakâr olanlar için, “imanlı, ahlaklı gençler yetiştirme” vurguları da etkileyici olabiliyordu.¹²

Dışarıya yönelik söylem üzerinde kafa yoran, Kemalizm’in boşluk ve çelişkilerinden istifade etmekte oldukça mahir bir hareket olan Klasik Nurculuk, yazının başlarında vurguladığımız abartılı performatifliğe de böylelikle yöneldi. Demokratik olmayan, otoriter rejimlerde var olabilmek için geliştirilen ikili söylemler, dış dünyanın kodlarının hızla içselleştirilmesine de yarayabilir. İçeride ayrı bir söyleme sahip gizlilik kültürü, gurubun biricikliği algısını derinleştirebilir. “Böylece içeride ahlaklı, dışarıda Makyavelist” bir kültür oluşabilir. Son dönemde Gülen Cemaati’nin devlet içerisinde giderek artan etkinliği ve bu etkinliği kurmak ve korumak adına başvurulan yöntemler anımsandığında, bu kültürün nasıl oluştuğunu düşünmekte yarar var.

İçeride, yani Işık Evlerde nasıl bir hayat vardı? Tıpkı Gülen gibi püritenliği, aşırı gayret ve çalışkanlığı öne çıkaran bir hayat. Sadece Nursi’nin Risalelerinin değil, Gülen’in hemen hemen her konuda kaleme aldığı eserlerin tartışılması, Cemaat kültüründe son derece önemli bir alışkanlığın yer etmesine de yol açtı. Metin okumaları ve eleştirileri, tartışmaları grup kimliğinin bir parçası haline geldi. Anımsanacağı üzere, hem Nursi hem de Gülen, kendilerine yöneltilen, “Siz tarikat şeyhi misiniz?” türü sorulara benzer yanıtlar verirler: “Bize değil, yazdıklarımıza bakın.” Bu da metin temelli bir toplulukla karşı karşıya olduğumuzu gösterir. Said Nursi’nin ardında bir halife bırakmaması, Risale-i Nur külliyyatının değişik çevrelerce zaman ve zemine göre farklı biçimlerde yorumlanmasını kolaylaştırmış, Nurcu gruplardaki çoğulluğu arttırmıştır.

Metinler yoluyla tartışma yürüten toplulukların, entelektüel kapasitelerinin yükselmesi beklenebilir. Bu noktada akla gelecek sorulardan birisi de şudur: “Söz konusu olan özgür bir tartışma ortamı mıdır? Hangi patikalardan hangi dere yataklarına gidileceği önceden belirlenmiş değil midir?” Elbette pek çok siyasi çevrenin okuma gruplarında da böyle değil midir? Hatta tüm kamu eğitiminin amacı bu değil midir: Talim ve terbiyeyle ideal nesli şekillendirmek. Gülen Cemaati, M. Hakan Yavuz’un da vurguladığı gibi, “Gülen Hareketi’nin okullarından mezun olan gençlerin çoğunun disiplin ve tekke kültürüne sahip olmakla beraber, ‘girintili çıkıntılı’ düşünme veya eleştirel düşünme konusunda sınırlı oldukları görülmektedir” (Yavuz, 2004b, s.

¹² Işık Evler, Klasik Nurculukta gördüğümüz ders halkaları veya dershanelerin devamı niteliğindedir. M. Hakan Yavuz’a göre, “Dershaneler, sadece risalelerin okunduğu yer olmadığı, ayrıca İslam kimliğinin şekillendirilerek gündelik yaşama taşıyan mekânlar oldu” (Yavuz, 2004a, s. 277).

306).¹³ Fakat her zaman olduğu gibi aklın kuşkuculuk ve sorgulayıcılık potansiyeli burada da devreye girebilir. Metin eksenli topluluklarda, sorgulayıcı aklın devreye girmesi her zaman risktir. Cemaatin yurt içinde ve dışında yükseköğrenim gören ve başka etkilere açık hale gelen gençlerinin bir kısmını kendi bünyesi içerisinde tutamamasının bir nedeni de budur.

Bu durumda grubu nasıl bir arada tutarsınız? İlk akla gelen “dış dünyanın baştan çıkarıcı günahları ve dış düşmanlar” söylemi olabilir. Gülen’in “Büyük Cihat” dediği mücadele burada devreye girer. Büyük Cihat, “nefsin kendisine cihat ilan etmesidir”. Bu en zorlu savaşta, “sürekli teyakkuzda olup, nefse asla güvenmemeli(dir)” (Aktaran Çobanoğlu, 2012, s. 116). Fakat burada da bir sınır konulur: Nefsi terbiye etmeli ama onu asla öldürmemelidir. Çünkü “Nefsi öldürmek, İslam irfanına yabancı bir şeydir. İslam’da esas, onu öldürmek ve tahrip etmek değil, terbiye ve tezkiye etmektir” (s. 117). Gülen, insanın tutkularını yok etmesinin yol açabileceği sorunların da farkındadır. Mesele bu tutkuları müspet bir aksiyona yönlendirmektir.

Bu noktada kaçınılmaz olarak, Weber’in Protestan ahlakı ve kapitalizmin doğuşu arasında bağ kurduğu önemli eserindeki bazı kavramları anımsamak gerekmektedir (Weber, 1997). Gülen sıklıkla kendi içine kapanan edilgen derviş çileciliğini eleştirerek, nefislerini terbiye eden takipçilerinin, bentlerin arkasında tuttıkları büyük enerjiyi müspet aksiyona yönlendirmelerini tavsiye eder. Takipçiler, yani aksiyon neferleri, “Daha yok mu Allahım?” diye sormalıdırlar, çünkü “Hizmet sonsuzdur. Başka ne yapabilirim diye sorulmalıdır.” Bu hususları tartışmaya açan Elizabeth Özdalga’ya göre, burada öne çıkarılanlar, Weber’in Kalvinistleri analiz ederken kullandığı “dünyevi dindarlık” ve “dünyevi çilecilik” kavramlarını anımsatır (Özdalga, 2007, s. 240, 242).

Bu karşılaştırmalar bizce de önemsenmelidir. Gülen’in takipçilerine, özellikle ilk dönemlerde tavsiye ettiği, giyimden tüketime hatta beslenmeye dair kimi sınırlandırmalar, pürüten dindarlığın tipik özellikleridir. Bu özellikler, çalışma alanını veya hizmet alanını odağa yerleştiren bir çileciliğin tamamlayıcı unsurlarıdır. Durmaksızın çalışan, huzursuz Kalvinist tipi, Özdalga’nın da vurguladığı gibi, Gülen Cemaati’nde de gözlemlenmektedir.

¹³ “Devlete ve geleneğe itaat eden, isyandan ve özellikle eleştirel düşünceden uzak bir arı kovanı özlemi mevcuttur.” Age., s. 306.

Özdalga başka bir benzerliği de anımsatıyor: Ona göre Nakşilikle¹⁴ Gülen Cemaati arasında temel bir fark vardır. Nakşibendi müridine, ruhani gelişimde nasıl yükseleceğiyle ilgili, adım adım talimatlar dahil olmak üzere, açık bir program sunulur... Kurtuluşa giden yolun çok daha belirsiz olduğunu düşünen Gülen ve müritleri için durum farklıdır... Manevi kurtuluşa giden yolun sınırları daha az çizildiğinden ve bu nedenle daha belirsiz olduğundan, bu kuşkuyu hayır işleriyle giderme eğilimi güçlenir” Dolayısıyla Gülenciler, ferdi olarak daha fazla inisiyatif almak ve belirsiz alanlarda kendi yaratıcılıklarını devreye sokmak durumundadırlar. Bu da cemaat denilen ve bir bütün olarak görülme istenilen yapıda kaçınılmaz olarak bir çoğulluğa tekabül eder. Bu çoğulluğun önünü fazlaca kapatmamak, belki de Gülen Cemaati'nin hızlı büyüme hikâyesinde etkili olmuştur. Burada altı çizilen belirsizliğin, Calvinistlerin Tanrı tarafından seçilip seçilmediklerini bilememeleri ve çok çalışarak, dünyevi hazlardan kaçınarak bu belirsizliği gidermeye çalışmaları ve bu etkinliklerinin öngörülemez sonuçlarına dair Weber'in çözümlenmeleriyle benzerlik gösterdiği açıktır.

Özdalga'nın yukarıda referans verdiğimiz kitabındaki bir başka makalesi, Gülen Cemaati'nin sekülerleşme eğilimleri gösterip göstermediğini, Evanjelistlerle kıyaslama yaparak yanıtlamaya çalışmaktadır (Özdalga, 2007, s. 255-275). Son bölümde bu makalenin tezlerine yeniden döneceğiz. Yine aynı kitapta Özdalga, Gülen'in kadın izleyicilerinin motivasyon evrenlerini çözümlenmek gibi nadiren girilen bir çabaya yönelmiştir (Özdalga, 2007, s. 275-316).

Tekrar Işık Evlerdeki gençlere dönersek, onları sadece dış dünyaya dair olumsuz vurgular barındıran “reaksiyoner” boyutla açıklamaya çalışmamız, Gülen türü dini gurupları tam manasıyla anlamamızı zorlaştırır. Grup, kendi genç mensuplarına negatif olmayan, büyük bir adanmayı teşvik eden hedef ve eylem pratiği de sunabilmektedir. Lisans eğitimini bitirir bitirmez, söz gelimi, Brezilya'ya gidip bir okul kurma serüvenine katılmak ve bu hizmetin parçası olmak şevkini kuvvetle hissetmeyi, yani bu motivasyon evrenini de unutmamalıyız. Ama yukarıdaki sorun da hala geçerlidir. Metin okuyanı ve akledenı kışkırtır ve zamanla cemaati de sorgulama potansiyeli yaratabilir. Metin temelli cemaatlerde grubu bir arada tutabilen karizmayı ve

¹⁴ Nakşibendilik ile ilgili bkz. Hamid Algar, (2007). “Nakşibendilik”, (Hazırlayan: A. Cüneyd Köksal) İstanbul: İnsan; Itzhak Weissmann (2007). *The Naqshbandiyya: Orthodoxy and Activism in a Worldwide Sufi Tradition*. Hoboken: Taylor & Francis.; M. Hakan Yavuz (1999). “The Matrix of Modern Turkish Islamic Movements: The *Naqshbandi* Sufi Order,” in *Naqshbandis in Western and Central Asia: Change and Continuity*, edited by Elizabeth Özdalga. İstanbul: Swedish Research Institute in İstanbul. ; M. Emin Yaşar. (2004). “İskenderpaşa Cemaati.” Tanıl Bora ve Murat Gültekingil der. *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce, İslamcılık*, Cilt VI, İstanbul: İletişim, ss. 323-340.

motivasyonlar evrenini yeniden üretebilmek her zaman o denli kolay değildir. Kaldı ki son dönemde yaşanan siyasal gelişmeler, Gülen Cemaati'nin fazlaca "entelektüel" bir İslami çevre haline geldiğini, diğer İslami grupların "sıradan" çevrelerle kurabildiği bağları kurmakta zorlanmaya başladığını gösteriyor. Belki de sorun çok fazla büyümek ve güçlenmektir? İlk başta söylediğimiz gibi, dini cemaat olarak kalmayı zorlaştıran da bu "başarılar" olabilir.

Işık Evlerin en büyük başarılarından birisi, mahallelere yerleşebilmek olmuştur. Bu çabaya, "olağan hayata" yerleşme arayışı da denilebilir. İlk başlarda hayırsever iş adamlarından alınan desteklerle Işık Evler ve okullar finanse edilirken, 80'lerle beraber, Işık Evlerden geçen ve eğitimli orta sınıfa tutunmayı başaranların da destek ağına dahil olmalarıyla, model daha da yerleşti. Görüleceği gibi modelin kalbi eğitim alt yapısında atmaktadır. Cemaat, 1980'den sonra eğitimli gençlerini iki alanda değerlendirmeye yöneldi: Yurt içinde ve dışında sayısı artan dersanelerde ve okullarda eğitimci olarak değerlendirilecek gençler ve kamu bürokrasine yönelik Siyasal Bilgiler fakülteleri gibi kurumlara yönlendirilen gençler.¹⁵

Tüm bunlar yapılırken, Işık Evlerin odağında olduğu mahallelerdeki hayırseverlerin harekete geçirilmesine dayanan daha geleneksel tarz da terk edilmedi ama niteliksel sıçrama yaşadı. 1990'lardan sonra Cemaat'e yakın iş adamları halkasının da görünürlük kazandığına şahit olunacaktı. Bu dönüşümde, Özal'ın muhafazakâr iş çevrelerinin önünü açtığı düzenlemeler de elbette etkili oldu. Geleneksel esnaftan KOBİ'lere geçiş, bunlar içerisinde daha başarılı sermaye guruplarının, bir bütün olarak Anadolu kökenli muhafazakâr iş çevrelerinin 2000'lere damgasını vuran yükselme hikâyelerinden bağımsız değildir (Buğra ve Savaşkan, 2015).

Bu yazıda temel amacımız Cemaat'in nasıl büyüdüğünü veya geliştiğini incelemek değil. Tüm bu süreçlerde Gülen'in rolünü anlamaya çalışıyoruz. Belki geçerken, Gülen'in farklı dönemlerde öne çıkan farklı imkân ve sınırlara dair güçlü bir farkındalığının ve esnekliğinin olduğunu gösteren aşağıdaki görüşlerini aktarmak yerinde olacaktır. Bir dış ülkede kendisini dinlemeye gelenlere verdiği tavsiyeleri, kendi dilinden aktaralım: "Burada vatandaşlık alın. Kalın burada. Çocuklarınız, sanat mekteplerinde okumasın. Üniversiteye girecek şekilde okutun onları... Üniversiteye hazırlık kursları açın. Orada imkânlarınızı bir araya getirin. Küreselleşen dünya,

¹⁵ Gülen Cemaati'nin eğitim modeli ve özelde de Orta Asya'daki okullarının yetkin bir analizi için bkz., Balci, B. (2005). "Orta Asya'da İslam Misyonerleri: Fethullah Gülen Okulları", İstanbul: İletişim.

beraberinde bazı şeyleri getirecektir. Mesela, küçük esnaf, küçük ticaret, bunlar yok olup gideceklerdir. Büyük ticari müesseseler tesis edin.”¹⁶

Gülen’in küreselleşme sürecine dair kuşkucu söylemler üreten İslamcı çevrelerden farklı olarak, bu sürecin içerisinde barındırabileceği imkânlara vurgu yapan duruşu, Özal’ın başlattığı neo-liberal reformlardan istifade eden orta sınıf İslamcılığı anlayışıyla da uyumludur. Küreselleşme süreciyle ilgili bir tahlilinde bu pozitif okumayı takip edebilmek mümkündür:

...Dönem interaktif münasebetler dönemi olup insanlar ve milletler gittikçe birbirlerine daha muhtaç ve daha bağımlı hale gelmekte, dolayısıyla bu da karşılıklı münasebetlerin daha yakınlaşmasına sebep olmaktadır. Önceki asırların kaba müstemlekecilik dönemini aşmış bulunan bu münasebetler ağı, karşılıklı menfaatler, hiç olmazsa, zayıf tarafa da bir takım çıkarlar sağlama bazında cereyan etmektedir (akt: Yavuz, 2004b, s. 301).

Buradaki görüşlerin, iktisadi küreselleşmeyi barındırdığı fırsatlar nedeniyle öven liberal küreselleşmeci söylemlerle uyumlu olduğu açıktır.

1980 Darbesi Sonrası: Nurcu Yapılardan Kopuş ve Sıçrama Yılları

Gülen Cemaati’nin, 1980 askeri darbesinde Nurcu harekette ciddi bir kopuş yaşadığı yaygın kabul gören bir görüştür. Gülen’in çevresi, bu dönüm noktasına kadar, Mehmet Kutlular’ın öncülüğünde, Adalet Partisi’ne (AP) yakın Yeni Asya grubu içerisinde yer almaktaydı. Gülen gibi Erzurum’lu olan Mehmet Kırkinci ekibi de, hem darbeye hem ardından gelen ANAP iktidarlarına çok net destek vermişlerdir. Yeni Asya ise ANAP’tan uzak durmaya devam edecek, böylece 80 sonrası Nurculuk içerisinde bölünmeler daha da artacak ama bu durum, çok ciddi bir güç biriktirilmesine mani olmayacaktı (akt: Yavuz, 2004b, s. 301).

1980 sonrasında Klasik Nurculuktan uzaklaşan Gülen çevresi için farklı isimlendirmeler önerilmeye başlanmıştır. Büyüme ve farklı kesimlere açılma nedeniyle daha gevşek bir birlikteliği ifade eden “hareket” kavramını önerenler de mevcuttur. Hareketin medya ayağında zamanla “Gönüllüler Hareketi” veya “Hizmet Hareketi” gibi ifadeler daha öne çıkarılmıştır.

Bir başka isimlendirme önerisi de M. Hakan Yavuz’un kullandığı “Neo-Nurcu Gülen Hareketi”dir. Yavuz bunu yaparken, Said Nursi ile benzerlik ve farklılara dikkat

¹⁶ Özkök, E. (1999). Fethullah Gülen’le Röportaj, Hürriyet, Ocak 1995, içinde, Mustafa Armağan ve Ali Ünal, der., “Medya Aynasında Fethullah Gülen: Kozadan Kelebeğe”, Gazeteciler ve Yazarlar Vakfı Yayınları, s. 20-29; 21.

çekiyor: “Said Nursi, İslam’ı asrın şartları ışığında yorumlamış, fertlerin imanının muhafazasını amaçlamış ve entelektüel seviyede İslami düşüncenin pozitivizme tepkisini ortaya koymuştur. Gülen ise, entelektüel bazdaki bu düşüncüyü topluma mal etme gayesini güderek, İslam’ı yeniden modern ihtiyaçlara göre yoruma tâbi tutmuştur. Ayrıca Gülen Hareketi’nde İslam, toplumun ortak bir değeri olarak kamusal alanın yeniden inşası için kullanılır. Gülen Hareketi, öncelikle İslam’ın bir “milli” anlam haritasına indirgenerek cemaat ağları inşası (networks) için kullanılmasıdır. Aynı zamanda Nursi’nin düşüncelerinin toplumsallaştırılıp önce millileştirilip sonra küreselleştirilmesi çabasıdır” (akt: Yavuz, 2004b, s. 295). Ayrıca Gülen Cemaati’nin sınıfsal farklılıkları da vurgulanır: “Toplumsal taban olarak ise Gülen Hareketi’ni, marjinalleşmiş grupların tepkisel hareketinden çok, ortaya çıkan yeni ekonomik ve sosyal imkânları değerlendirmeye çalışan bir orta sınıf hareketi olarak görmek daha doğru olur” (s. 295).

Bizim tercihimiz “Gülen Cemaati” isimlendirmesini kullanmaktan yanadır. Bu tercihte, Gülen’in cemaatin söylem ve pratiklerinin yeniden üretiminde üstlendiği ağırlıklı rolün etkisi vardır. Yine cemaatin giderek büyümesi, merkezde daha türdeş bir çekirdeğin olmadığı anlamına gelmez. Bu çekirdek, Gülen’in liderliğinde, çeperdeki çoğul yapıları yönlendirmeyi büyük ölçüde başarmaktadır. Bu yönlendirme, pek çok alanda yerel yapılara büyük alan bırakılması esnekliğiyle yan yana gidebilmektedir. Cemaat için merkezi düzeyde yapılması gerekenler, seçkinlerle ilişkilerin yürütülmesi ve Gülen’in dönemin gerektirdiği dışa ve içe dönük soyut söylemleri oluşturup yaygınlaştırmasıdır. Bu durum ne kadar sürdürülebilirdir bilinmez ama “cemaat” ifadesi bize daha doğru görünmektedir.

Özal’la tanışıklığı olduğu bilinen Gülen, 12 Eylül Anayasası’nı destekleme kararı alınca, o zamana kadar yakın durulan Mehmet Kutlular’ın etkisindeki Yeni Asya gurubuyla bağlar koptu. Gülen’in Özal’la başlayan dönüşümlerin kendi cemaati için barındırdığı fırsatları çok iyi fark ettiği söylenebilir. Özal’da ve daha sonra da AKP’de, İslam’ı ideolojikleştirmeyen bir yaklaşım görmesi, Gülen’in desteğini açıklamakta önemli ama yetersizdir.

Gülen, ANAP ve AKP iktidarları döneminde daha rahat faaliyet göstereceğinin de bilincinde hareket ediyordu. Yine kendi cemaatinin özerkliğini muhafaza etmek adına, cemaatin parti faaliyetlerinden uzak duracağını her fırsatta vurguluyordu. “Parti siyasetinden uzak durma iddiası, siyaset dışı bir tutum mudur yoksa kendi mantığı içerisinde siyasal bir tarz mı barındır maktadır” sorusuna tekrar döneceğiz. Özal’lı yıllar, eğitim ve medya alanları başta olmak üzere, devlette etkinlik kazanma ve iş

dünyasında güçlenme anlamlarında çok elverişli bir iklim yarattı ve Cemaat, bir diğeri AKP döneminde olmak üzere, en büyük ilk atılımını Özal döneminde gerçekleştirdi.

Burada Said Nursi'ye de atfedilen, "ideolojik İslam veya parti İslamcılığı" eleştirilerine kısaca değinmek gerekiyor. Nursi, İslamcı partilerden ziyade "hürriyetçi merkez sağ" partilere teveccüh gösterdi. Bu tavrı zamanla bir gelenek haline gelecekti. Pratikte bu tutum, Gülen cemaatinin Milli Görüş partilerine mesafe koymalarına ve bu iki kesim arasında önemli bir gerilim oluşmasına da yol açacaktı. Sadece Milli Görüşçülere değil, özellikle Ortadoğu'dan mülhem İslamcı oluşumlara da, "Osmanlı Türk Müslümanlığının kendine özgü vasıfları" üzerinden eleştiriler yöneltilecekti.

Gülen'in, İslam devrimi yoluyla önce devleti, daha sonra da toplumu İslamileştirme stratejisine genel eleştirisi, İslam'ın belirgin bir siyasal sistem işaret etmediği yönündedir: "İslâm'ın, doğrudan sahasına almayıp, zamana, şartlara, mizaç ve karakterlere bıraktığı alanlar da vardır. Meselâ, İslâm, her zaman için geçerli belli bir devlet şekli teklif etmez; bunun yerine genel idarî prensipler koyar."¹⁷

Yine siyasal İslamcıların İslam'ı, toplumdaki siyasal bölünmelerin nesnesi haline getirmelerine itiraz eder, çünkü İslam partiler üstü bir konumda kalırsa, çok daha hegemonik bir belirleyen olabilecektir: "İslâm'a ideolojik siyasî-yaklaşım, pek çok yerde İslâmî hizmetleri ya parti, ya teşkilat veya elit faaliyetleri konumuna indirgemıştır. Oysa İslâm, hiçbir zaman herhangi bir parti, teşkilat veya grup tarafından temsil edilemez ve bu türden herhangi bir kuruluşun İslâm'ı bizatihâ temsil iddiası doğru olamaz. Ayrıca bu tür tavrı ve yaklaşımların, evrensel olan ve herkese hitap eden İslâm'ın bir teşkilat, grup veya parti ideolojisi olarak anlaşılmasına, ayrıca, Müslümanlar arasında da İslâm'a zıt bölünmelere yol açacağı açıktır... Din hakikati öyle temsil edilmeli ki, bütün siyasî mülahazaların üzerinde olsun" (a.g.e.).

Gülen'in İslamcı veya Milli Görüşçü çevrelerde gördüğü olumsuzlukların karşısına koyduğu Türk Müslümanlığı anlayışı, zaman ve zemine göre yeniden yorumlanabilmesi bakımından oldukça elverişli bir tanımlamadır. Sözelimi 2000'lerde laik Türkiyelileri ve Batılıları etkilemek için, "Ortadoğu İslamcılarında" olmayan hoşgörü ve çok kültürlülük vurguları öne çıkarılabilmekteydi. 1970'lerde Kemalist tek parti zihniyetini sert biçimde eleştirmeyi mümkün kılan Osmanlı geçmişi okuması, 2000'lerde küreselleşmeci çok-kültürlülük tezlerinden sempati devşirebilmek adına devreye sokulabilmektedir. Elbette burada gözlemlenen tarihe araçsal ve seçici yaklaşım, Türkiye sağının genel bir alışkanlığıdır ve Gülen Cemaati'ne indirgenemez.

¹⁷ Ali Ünlü Fethullah Gülen: Bir Portre Denemesi...

Osmanlı yüceltimi ve Türk Müslümanlığı vurguları, Gülen Cemaati'ne, Türkiye'de özellikle 90'ların sonundan itibaren yerleşmek istedikleri "makul orta" konumlanması için de oldukça elverişlidir. Hem laik ulusalcılığa hem Türk milliyetçiliğine hem de Batı'da İlmî İslam sempatisine uygun söylemler böylece üretilebilmektedir. Ama bu yapılırken, Türkiye'nin "tarihi millet" (*historic nation*) olarak zaten "Birinci Lig"de konumlanmasının doğallığı da vurgulanır. Yani emperyal büyüklük iddiasıyla Batı'da onurlu bir yer talep edilir.

Bahsedilen Osmanlı-Türk Müslümanlığı yüceltiminin tipik bir örneği aşağıdaki satırlardadır: "Sonuç olarak, İslâm'ı idrak ve yaşayışları, samimiyet ve irfanları, İslâm'a hizmet düşünce ve niyetleri, İslâm'la her sahada kaynaşmaları, onu tatbikte başkalarına tanıdıkları hoşgörü, yine onu tatbikte ortaya koydukları modeller ve sergiledikleri misaller, edebiyatı, mimarisi, şehirleriyle meydana getirdikleri medeniyet gibi hususiyetler, Selçuklu ve Osmanlı tarihini, İslâm tarihi içinde, Pakistanlı âlim, yazar Mevdudî'nin de kabûl ettiği üzere, ilk Dört Halife döneminden sonra en yüksek mevkiye oturtmuştur."¹⁸

Siyasal İslamcılar ve Milli Görüşçüler, asıl mücadele alanını veya mücadele önceliklerini yanlış tanımladıklarından eleştirilirler. Asıl hedef, siyasal iktidarı almak değil, fertleri dönüştürerek toplumu ve elbette devleti dönüştürmektir: "Dünyayı düzeltmeğe kalkanlar, önce kendilerini düzeltmelidirler. Evet, önce içlerini kinden, nefretten, kıskançlıktan; dışlarını da her türlü uygunsuz davranışlardan temiz tutmalıdırlar ki, çevreye misal teşkil edebilsinler. Kendi içini kontrol edememiş, nefsiyle savaşmamış, duygu âlemini fethedememiş kimselerin etraflarına gönderecekleri mesajlar, ne kadar parlak olursa olsun, ruhlarda heyecan uyaramayacak, uyarsa da sürekli bir tesir bırakamayacaktır" (a.g.e.).

1990'lar: Makul Ortaya Yerleşme Çabaları ve Milli Görüş'le Rekabet

Aslında yukarıda vurgulanan görüşler, 1990'lar Türkiye'sinde pratik yansımalarını da bulacaktı. Özal döneminde eğitimli orta sınıflarda tutunmaya başlayan Cemaat, 90'lardaki laik-İslamcı kutuplaşmasında "makul ortaya" yerleşme stratejisi izlemeye yöneldi. 1994'te kurulan Gazeteciler ve Yazarlar Vakfı vasıtasıyla, Cemaat'in dışındaki kuşkucu kesimlere açılma gayretleri yoğunlaştı. Liberal ve sol aydınlardan merkez sağ ve sol siyasetçilere kadar geniş bir yelpazeye temaslar kurulmaya başlandı.

¹⁸ Ali Ünlü, Fethullah Gülen: Bir Portre Denemesi...

Cemaat, siyasal İslamcılardan ve Milli Görüşçülerden daha ılımlı ve makul oldukları algısına dayalı stratejisini izlerken, temel beklentileri Rejim'in asıl beklentileri tarafından meşru kabul edilmektir. Gülen'e sempati duyan popüler bir işadammın, "(Gülen'in) Atatürkçü olduğunu herkese her yerde ispatlarım" demecinin Hürriyet'te manşetten yayınlanması, bu anlaşılma çabasına bir örnektir (Çetinkaya, 2005, s. 26).

Yukarıda vurgulanan maddi başarılar geldikçe ve Cemaat özellikle eğitimli orta sınıflarda konumlanmaya başlayınca, ilk yıllarda gözlemlenen oldukça püriten kodlarda da gevşeme yaşanmaya başlanacaktı. Gülen'in 70'lerde örtünme, fotoğraf çekirme, kola gibi içeceklerin tüketimi gibi konularda oldukça katı ve püriten tavırları söz konusuydu. Zamanla Cemaat mensuplarının bu konudaki özdenetimci tutumlarında bir gevşeme yaşanmaya başlandı. Bunun ne kadarı, yukarıda bahsettiğimiz, içeriye ayrı, dışarıya ayrı ikili söylem kültürünün performatif boyutuyla ilişkiliydi, ne kadarı da tüketim toplumunun tesirine giren orta sınıf gerçeğiyle alakalıydı söylemek zor ama ikinci boyutun da muhakkak dikkate alınması şarttır.

Nitekim zamanın ruhunu iyi sezen Gülen, Cemaat'in bazı konulardaki püriten alışkanlıklarının bir miktar gevşetilmesini, bütünlüğün muhafazası açısından önemli bir tedbir olarak görmüş olmalı. Zamanla Gülen'in bu dünyanın da ihmal edilmemesi gerektiği yönündeki mesajlarını arttırması da, artık orta sınıflaşmış cemaatinin bazı özlemlerinin farkında olduğunun göstergesidir: "Bu iş sadece kalb işi değildir. Kalbin önemi var ama insan bedenini de ihmal etmemeli, nitekim dünyayı ihmal etmemesi gerektiği gibi" (Can, 1999, ss. 40-62; 54).

Fakat burada da çok ilginç bir husus ortaya çıkıyor: Gülen, tüm zenginleşme, güçlenme realitesine rağmen, kendi bedenini farklı hazzardan uzak tutma konusunda on yıllardır gösterdiği disiplinden geriye adım atmadı. Cemaatinde bir miktar gevşeme yaşanırken, belki bunun da kefareti üstlendiği ve çileciliği daha da abarttığı dahi söylenebilir.

Gülen Cemaatinin makul ortaya yerleşme çabaları, Türk Müslümanlığı söylemine açık olan DSP lideri Ecevit'i de etkilemiştir. İki kesim arasındaki yakınlaşma, ne kadar samimi ne kadar siyasal-taktiksel hesaplarla ilgiliydi, bilmek oldukça zor. Kemalist devlet seçkinlerinde Gülen Cemaati'ne yönelik kuşkuların dağılması yönündeki adımlar başarıya ulaşamadı. Cemaat'in AKP iktidarını, uzun bir süre onay almak zorunda hissettiği Kemalist devlet seçkinlerini kökten tasfiye etme hamlesinin zemini olarak değerlendirmesi, çok büyük bir kumar ve cüretti. Böyle büyük bir hamle, ya çok büyük bir korku veya özgüvenle yapılabilir. Başka bir neden de, koşulları okuyamayacak kadar grup kimliğinin kültürü içerisine hapsolmek olabilir. Cemaat,

yukarıda eleştirdiğimiz ikili söyleminin, içe dönük olanının yarattığı grup taassubu veya bencilliğinin kurbanı olmuş olabilir.

Bu mesele bizi Cemaatin “siyasetle meşgul değiliz, işimiz hizmettir” söyleminin tutarsızlığı konusunda da düşündürmelidir. Said Nursi’nin “siyasetten uzak durarak, ferdin imanının kurtarılmasına yoğunlaşmak” olarak özetlenebilecek tarzı, İslamcı değil merkez sağ partilere dolaylı destek verirken, Cemaat mensuplarının aktif siyasetten uzak durmaları şeklinde bir pratiği de şekillendirmişti. Gülen de aynı söylemi sahiplendi. Ne var ki burada “siyasetten uzak durmanın” uygun zaman ve zemini beklemek anlamına gelebileceğini gösteren bir örnek vardır: Nursi’nin “Üçüncü Said” dönemi (1950-60).

Said Nursi ile ilgili çalışmalarda, siyasetle ilişkisinin genellikle üç döneme ayrıldığını görmekteyiz. 1923’e kadar olan dönemi için “Eski Said” ifadesini kullanır. 1908 öncesinden 1923’e kadar gelen dönem, Birinci Said dönemidir. Bu dönemin özelliği, siyasetle doğrudan ilişkili olmasıdır. “Yeni Said” veya İkinci Said, 1923-1950 arası dönemi kapsar. Bu dönemde siyasetle ilgisini tamamen koparmıştır. Üçüncü Said, 1950-60 arasına tekabül eder: Bu dönemde siyasetle dolaylı biçimde yeniden ilgilenmeye başlar. “Üçüncü Said” ifadesiyle de anılan dönemde Said Nursi, DP’nin “dine hürmetkâr” tutumundan da istifade ederek sık sık gövde gösterileri yapmaya, DP’ye verdiği desteği anımsatarak bazı taleplerde bulunmaya başladı (Karabaşoğlu, 2004, ss. 270-289; 280). Bu siyasal hayatla ilişkilene şevkinin, on yıllardır ortaya konulan söylemle çeliştiği açıktır.

Fakat yukarıda vurguladığımız gibi, “Bizler siyasetle meşgul olmayan, kendi halinde mütedeyyin kimseleriz” vurgusunun içeride ve dışarıda farklı anlamlar barındırdığı da görülmelidir. Kemalistlere söylenildiğinde, Cemaatin kriminizasyonunun engellenmesi işlevi görür. Merkez sağ liderlere söylenildiğinde, “Biz sizin alanınıza sızmadan, sizin için insan biriktirerek, dolaylı destek veriyoruz” denilerek oradan onay alınmaktadır. İçeriye söylenildiğindeyse, “Henüz müstesna Altın Nesil yeterince kuvvetli değil veya fertlerin imanını kurtarma projemiz henüz olgunluğa ulaşmadı” denilerek bir “zaman zemin” vurgusu yapıldığı da iddia edilebilir. Aktif siyasal hayata katılmamak, siyaset sınıfından görelî özerklik getiren verimli bir siyasal strateji de olabilir.

Nursi’nin 1950’lerde coşkusu kontrol edemeyen kamusal-siyasal alanda görünürlük kazanma şevkiyle, Gülen Cemaati’nin 2000’lerin ikinci yarısında, “yıllardır sabırla yapılan yatırımların karşılığında” Devlet’in kontrolünü alabilecek noktaya geldiklerine inanmaları arasında bir benzerlik vardır. Ferdi dönüşümlerle Millet’i ruh

özüne geri döndürmenin sonucunda Devlet'in de bu dönüşüme uyumlu "Altın Nesilce" idaresi eşyanın tabiatı gereği kaçınılmazdır. Millet'in imanı kurtarılmış olduğunda dahi, yönetimin müstesna bir seçkin gurubunca üstlenilmesi gerektiği satır aralarında hissettirilir.

Gülen Cemaati'nin Türkiye'den Dışarıya Taşarak Ulus-Aşırı Bir Dini Harekete Dönüşmesi ve Devlet İçi İktidar Mücadelesinde Aktifleşmesi

1989'dan sonraki elverişli iklimde Orta Asya'da okullar açmaya yönelen Cemaat, 90'ların ikinci yarısında şaşırtıcı bir etkinliğe ulaşmıştı. Bu çalışmada Gülen'in küreselleşme sürecini fırsat olarak algılayan yorumlarına değinmiştik. Gülen Cemaati, burada ele alınması zor bir dizi nedenden dolayı, Türkiye'nin ürettiği ilk ulus-aşırı dini cemaat olma vasfını da kazandı.¹⁹ Sadece küreselleşmenin belirli dini oluşumlara açtığı fırsat pencereleri değerlendirilmekle kalmadı, ABD ve Avrupa'da oluşan "ılımlı İslam" talepleri de değerlendirildi.

Gülen'in Papa dahil önemli dini liderlerle buluşması, "Medeniyetler İttifakı" söyleminin sahiplenilmesi gibi girişimler, ılımlı İslam algısı üzerinden değerlendirilmek istenilen fırsat pencereleriyle alakalıdır. Bu dönemde Gülen Cemaati'nin ılımlı İslamcılığı, "Türk Müslümanlığının hoşgörü üreten tarihsel biricikliği" algısı üzerinden de olumlanmaya çalışıldı. Osmanlı geçmişi, dini cemaatlerin yan yana var olabildikleri çok dinli bir yapı olarak, küreselleşme sürecini meşrulaştıran bir yeniden yorumlamaya tabi tutuldu. "Medeniyetler ittifakı" söylemiyle kastedilenin aslında çok kültürlü olmaktan ziyade, çok dinli bir küreselleşme tasavvuru olduğu da açıktır.

AK Parti'nin iktidara geldiği 2002 yılında, parti liderlerinin, İslamcılıktan uzak merkez sağa yakın muhafazakâr demokrat bir çizgi izleyeceklerine dair beyanları da Cemaat'in geleneksel çizgisiyle uyumluydu. AK Parti'nin bu çıkışı, Batı'daki ılımlı İslam arayışıyla da paralellik taşıyordu. Ne var ki, AK Parti'nin bu söyleminin tanıtımını yapabilecek ekipleri yoktu. Bunu içeride ve dışarıda yapabilecek olanlar kamuoyunda "liberaller" olarak bilinen gazeteci ve entelektüellerle, Cemaat'e yakın çevrelerdi. Böylece Cemaat, özellikle yurt dışında AK Parti'nin tanıtımını yaparken aslında kendi meşruiyet alanını da genişletmiş oluyordu. 2002-2012 dönemi Cemaat'in yurt içi ve yurt dışındaki etkisinin ve buna dair özgüveninin patlama yaptığı yıllar olacaktı.

¹⁹ Bu konuyu ele aldığım bir çalışma için bkz., Taşkın, Y. (2012). Gülenciler: Dinsel Milliyetçilik ve ulus-aşırı dinamizm arasında sıkışan bir hareket. *Birikim* 282 (Ekim 2012): 22-36.

Cemaat'in AK Parti üzerindeki etkisi sadece bu "temsil" ilişkisiyle sınırlı değildi. AK Partililer, Devlet'i yeterince tanımıyorlardı. Cemaat, hem Devlet içindeki mevcut kadroları hem de AK Parti döneminde elde ettiği hızlı örgütlenmenin getirdiği kilit konumlarla, AK Parti'nin Devlet içerisindeki en önemli müttefiki haline geldi. Cemaat kadroları, darbe korkusu yaşayan AK Parti'lilerin bu korkularını maharetle kullanarak kendilerine açtıkları alanı daha da genişlettiler. Böylece yargıdan emniyete çok geniş bir etki alanı yaratmış oldular.

Bu zoraki müttefikleri birleştiren korku, Sivil-Askeri Vesayet taraftarlarının tasfiye edilme ihtimalleriydi. Soğuk Savaş'tan beri karşılıklı kuşkuculuk barındıran iki geleneği bir arada tutabilen unsur, elbette iktidarın muazzam imkânlarını paylaşma arzusu ve "dış düşman" algısının birleştiriciliğiydi. "Dış düşman" ortadan kaldırıldığında veya ciddi biçimde felç edildiğinde, devam eden düşmanla mücadele kültürü veya kuşkuculuğuydu ki, bunun yeni "düşmanlar" yaratmadan duramayan bir iktidar tekniğine, yani "fırsata" dönüşmesi de yüksek ihtimaldi.

Cemaatin Devlet içindeki gücünü abartması, özellikle Yargı'daki etkisiyle Ergenekon sürecini en eski rakiplerini tamamen ortadan kaldırma anlamında bir fırsat gibi görerek, hukuku araçsallaştırması, AK Parti'de de benzer bir tasfiye korkusu yarattı. On yıllarca "altın nesle" yatırım yapan, planlı biçimde devlete yerleşmeye çabalayan bir oluşumun, "Devlet-Millet kaynaşmasını sağlayacak asli kadrolar" söylemi üzerinden başka bir tasfiyeye girişme ihtimali hafife alınmamalıydı. Elbette bu mücadelenin maddi ve ideolojik bir dizi nedeni söz konusu. Burada detaylıca ele alınamayacak nedenlerle iki yapı çok hızla ve kontrolsüzce kapışmaya başladılar.

Cemaatin daha önce vurguladığımız ve sorun yaratmaya teşne iç ve dış söylem düalizmi, dışarıya yönelik hamlelerde etik olmayan tavırlar almayı kolaylaştırmaktaydı. Gülen'in de Mart 1999'da ABD'ye gitmesine neden olan süreçten sonra dikkatle oluşturduğu imaj, 2010 Referandumundan sonra sürdürülemez hale geldi. Cemaati bir arada tutmak için çok hızlı kararlar vermek durumunda kaldı ve tıpkı Erdoğan gibi, bütün ipleri elinde tutmaya yatkın karakteri nedeniyle söylem ve eylem alanındaki tutarlılığını yitirdi. Siyasal alana dair dolaysız mesajlar vermek zorunda kalarak, on yıllardır özenle inşa edilen tarzdan taviz verdi.

Cemaatin ve AK Parti'nin rakipleriyle ve birbirleriyle mücadelelerinde bu denli Makyavelist olabilmeleri, üzerinde uzun uzun tahliller yapılmasını gerektiren bir husustur. Burada ele alacağımız husus, yanıtlardan sadece birisi olabilir: Aslında kıtlık toplumlarına özgü söylem ve pratiklere alışkın İslamcılıkların, bolluk toplumuna özgü söylem ve pratikler geliştirmekte zorlandıkları söylenebilir. Kıtlık toplumu derken,

İslamcıların kabaca siyasal, iktisadi ve kültürel iktidardan uzak konumlanmalarından gelen duruma işaret ediyoruz. Bolluk toplumu ise bu alanlarda güçlenmelerinin getirdiği yeni durum için önerilebilir. Dini çilecilik pratiklerinin geliştiği, yaygınlaştığı toplumların temel özelliği kıtlık toplumları olmalarıdır. Bolluk toplumunda çilecilik yapmak, dünyeviliğin büyümesi nedeniyle artık bir çileye dönüşmüş durumda. İslamcıların kendilerinin iktidarda oldukları bir duruma dair yeterince zengin ve yol gösterici söylem ve pratikleri olduğunu söylemek çok güç. Bunun için özellikle farklı İslamcılıklar arasındaki ve İslamcılarla “seküler” rakipleri arasındaki mücadeleleri dikkate alan yeni söylem ve pratikler inşa etmeleri gerekiyor.

Gülciler Sekülerleşiyor mu?

Bu noktada “Gülen Cemaati sekülerleşiyor mu” tartışması yeniden anımsanabilir. Yukarıda referans verdiğimiz Özdalga'nın makalesi (2007b) 19. yüzyılın sonunda oldukça aktif olan, İstanbul'da Robert Koleji kuran Evanjelistler ve Gülciler arasında benzerlikler görmektedir. Özdalga, incelediği Protestan grupların son derece dindar saiklerle hareket ederek, modernleşme ve sekülerleşme süreçlerine dolaylı olarak katkı sunduklarını savunmaktadır. Bu oldukça karmaşık ve çok boyutlu bir tartışmadır ve bir iki unsura dikkat çekerek bu tartışmaya katkı sunulabilir:

Weber'in sekülerleşmenin göstergelerinden saydığı süreçlerden birisi, kültür (din), siyaset ve iktisat alanlarının birbirlerinden ayrışmaları (“*Differentiation thesis*”) ve kendi iç mantıklarına göre örgütlenmeleridir (Casanova, 1994). Buradan bakıldığında, Cemaat'in örgütlenme mantığının Weber'in alanların ayrışması izleğini birebir yansıttığı söylenebilir. Cemaat'in eğitim-medya, devlet, piyasa şeklinde üçe ayrılabilir örgütlenmesinin her biri, o alanın modernleşmeyle belirginleşmiş kodlarını takip eder. Bunun zihnin kutsal ve akli arasında bölünmesini ve kutsalın da akli terimlerle tasvirini kaçınılmaz hale getireceği açıktır. Kaldı ki Gülen Cemaati en başından beri cami yaptırmaktan çok okul yaptırmayı önceleyen bir oluşumdur: Modern okul, modern firma ve modern bürokrat tiplerine yapılan yatırımların sadece alanların ayrışması değil, akılcılığın güçlenmesi anlamında da sekülerleştirici etkileri olacağı açıktır.

Belki de bunun en olumsuz tezahürlerinden birisi, Devlet'e yerleştirilen kadroların, dini etikten ziyade Makyavelist realizmi andıran pratiklere kolaylıkla yönelebilmeleridir. Kendisini ahlaki Rönesans iddiasıyla temellendirmiş bir cemaatin mensuplarının, siyaset alanına özgü olduğu var sayılan ve etik olmayan refleksi hızla

içselleştirmeleri, bu alana özgü kodların dini kodları rahatlıkla geriye atabildiklerini göstermektedir.

Yukarıda Cemaat'in içeriye ve dışarıya farklı, ikili söylemler üretme alışkanlığı ve bunun yarattığı performatif boyutu vurgulamıştık. Performans, tekrar edildikçe tanımlayıcı bir unsura dönüşebilir. Yani, dış dünyaya yönelik söylem ve pratiklerin, iç dünyayı etkilememesi imkânsızdır. Dış dünyaya yönelik geliştirilen söylemin, seküler kabulleri dikkate alması, bunun iç dünyaya dönüldüğünde dışarıda bırakılmasını giderek daha da zorlaştıracaktır. Bu türden düalizmlerde, zaruret alanının etik alanı geriletmesine sıklıkla şahit olunur. Bu da bir tür sekülerleşme olarak tanımlanabilir.

Gülen Cemaati yukarıda vurguladığımız gibi, metin temelli bir geleneğe sahip. Metinlerin, mevcut zaman ve zeminin sunduğu bağlamda yorumlanmaları kaçınılmazdır. Burada akleden öznenin, zaman ve zeminin etkilerinden bağımsız kalması mümkün değildir. Söz gelimi, ABD'ye doktora yapmaya giden birisi, sadece eski metinleri yeni bağlamına göre yorumlamaya yönelmez, yeni metinlerle de karşılaşır. Yani metin merkezilik, sekülerleşmeyi kolaylaştırıcı bir unsurdur. Cemaat mensuplarının "Dünyayı, Batı'yı tanıdıkça değiştik" türünden paylaşımları, bu söyleneni doğrular niteliktedir.

Tüm bu unsurlar ve Cemaat'in son dönemde siyasal iktidarın baskılarıyla karşı karşıya kalması, Cemaat'in kaçınılmaz olarak çözüleceği anlamına mı gelmektedir? Cemaat'in eğitim ağı sayesinde "devşirdiği" gençlere sağladığı orta sınıflaşma, seçkinleşme imkânı, bu yapının en önemli güç ve itibar kaynaklarından birisidir. Çok dillendirilmek istenmeyen, "dava ve misyon" vurgularının ardına gizlenen, yukarıya doğru hızla tırmanma imkanları baltalandıkça Cemaat'in çözülmesi daha mı hızlanacaktır? Cemaat, çıkar ve tutum benzerlikleriyle bir arada duran harekete, sivil toplum oluşumuna mı dönüşecektir?

Bu soruların cevaplarını vermek oldukça zor. Kestirmeden, indirgemeci yanıtlar, dini oluşumların dikkat çekici esnekliklerini, zaman ve zemine uyumlanma yeteneklerini göz ardı edebilmektedir. Kaldı ki Gülen Cemaati gibi yapılar, dışarıdan saldırı altında kaldıklarında bunu bir tutunum enerjisine çevirebilecek hafıza kodlarına sahiptir. Şu anda bu soruları sormaktan başka alternatifimiz yok. Onların en azından bir kısmının yanıtlarını alabilmemiz oldukça uzun sürebilir...

Kaynakça

Algar, H. (2007). "Nakşibendilik", A. Cüneyd Köksal (Haz.) İstanbul: İnsan.

- Balcı, B. (2005). *Orta Asya'da İslam Misyonerleri: Fethullah Gülen Okulları*. İstanbul: İletişim.
- Buğra, A. ve Savaşkan, O. (2015). *Türkiye'de Yeni Kapitalizm: Siyaset, Din ve İş Dünyası*. İstanbul: İletişim.
- Can, E. (1999). Fethullah Gülen'le röportaj", Mustafa Armağan ve Ali Ünal (der)., *Medya Aynasında Fethullah Gülen: Kozadan Kelebeğe* içinde (s. 40-62). Gazeteciler ve Yazarlar Vakfı.
- Canlı, C. ve Beysülen, Y.K. (2010). *Zaman içinde Bediüzzaman*. İstanbul: İletişim.
- Casanova, J. (1994). *Public Religions in the Modern World*. Chicago: University of Chicago Press.
- Çetinkaya, H. (2005). *Fethullah Gülen'in 40 Yıllık Serüveni-II (Yol Arkadaşı Nurettin Veren Anlatıyor)*". İstanbul: Günizi.
- Çobanoğlu, Y. (2012). *Altın Nesil'in Peşinde: Fethullah Gülen'de Toplum, Devlet, Otorite*. İstanbul: İletişim.
- Gülen, F., "Hayatı", <http://fgulen.com/tr/fethullah-gulen-kimdir/gulen-hakkinda/fethullah-gulenin-hayatindan-kesitler/3153-fgulen-com-Erzurum-Hayatindan>
- Karabaşoğlu, M. (2004). "Said Nursi", Tanıl Bora ve Murat Gültekingil (der)., *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce, İslamcılık*, Cilt VI, içinde (s. 270-289). İstanbul: İletişim.
- Mardin, Ş. (1992). *Bediüzzaman Said Nursi Olayı ve Modern Türkiye'de Din ve Toplumsal Değişim*. İstanbul: İletişim.
- Özdalga, E. (2007a). İslamcı Kalıba Dökülen Dünyevi Çilecilik: Fethullah Gülen'in Dindarlığı ve Eylemciliği, Elisabeth Özdalga, *İslamcılığın Türkiye Seyri: Sosyolojik Bir Perspektif* içinde (s. 242-255). İstanbul: İletişim.
- Özdalga, E. (2007b), Fethullah Gülen Hareketinde Laikleşme Eğilimleri: Tıkanma mı yoksa Yenilenme Fırsatı mı?, Elisabeth Özdalga, *İslamcılığın Türkiye Seyri: Sosyolojik Bir Perspektif* içinde (s. 255-275). İstanbul: İletişim.

- Özdalga, E. (2007c) , “Fethullah Gülen: Üç Kadın Öğretmenin Hayat Hikâyesi”, Elisabeth Özdalga, *İslamcılığın Türkiye Seyri: Sosyolojik Bir Perspektif* içinde (s. 275-316). İstanbul: İletişim.
- Özkök, E. (1999). Fethullah Gülen’le Röportaj, Mustafa Armağan ve Ali Ünal (der)., *Medya Aynasında Fethullah Gülen: Kozadan Kelebeğe* içinde (s. 20-29). Gazeteciler ve Yazarlar Vakfı.
- Taşkın, Y. (2012). Güleciler: Dinsel Milliyetçilik ve ulus-aşırı dinamizm arasında sıkışan bir hareket. *Birikim* 282 (Ekim 2012): 22-36 .
- Ünlü, A., “Fethullah Gülen: Bir Portre Denemesi,” <http://fgulen.com/tr/fethullah-gulen-kimdir/gulen-hakkinda/fethullah-gulen-bir-portre-denemesi>
- Weber, M. (1997). Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu. (Çev. Zeynep Aruoba) İstanbul: Hil.
- Weissman, I. (2007). The Naqshbandiyya: Orthodoxy and Activism in s Worldwide Sufi Tradition. Hoboken: Taylor & Francis.
- Yaşar, M. E., (2004). İskenderpaşa Cemaati. Tanıl Bora ve Murat Gültekingil (der). *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce, İslamcılık*, Cilt VI içinde (s. 323-340). İstanbul: İletişim.
- Yavuz, M. H. (1999). The Matrix of Modern Turkish Islamic Movements: The *Naqshbandi* Sufi Order, Elisabeth Özdalga (ed) içinde., *Naqshbandis in Western and Central Asia: Change and Continuity*. İstanbul: Swedish Research Institute.
- Yavuz, M. H. (2004a). “Bediüzzaman Said Nursi ve Nurculuk”, Tanıl Bora ve Murat Gültekingil (der) *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce, İslamcılık*, Cilt VI içinde (s. 264-294). İstanbul: İletişim.
- Yavuz, M. H. (2004b). Neo-Nurcular: Gülen Hareketi, Tanıl Bora ve Murat Gültekingil (der). *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce, İslamcılık*, Cilt VI içinde (s. 295-307). İstanbul: İletişim.